

SPP 136 Rodinná politika

přednáška č. 2 (jaro 2011)

(Mgr. Ondřej Hora, Ph.D.)

Historický vývoj rodiny a rodina v současnosti, významné aspekty rodinného života

demografický vývoj české společnosti, formy soužití rodin (sňatečnost, rozvodovost),

rodinné role, dělba práce v rodině, péče o děti a rodiče

strukturální podmínky rodinného života (bydlení, riziko chudoby, sladění pracovního a rodinného života)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Změny v rodině a ve společnosti na počátku 21. století

V této přednášce se zaměříme na některé oblasti související s rodinným životem a budeme sledovat vývoj situace v těchto oblastech. Takové porozumění situaci je základním předpokladem pro tvorbu či hodnocení opatření sociální politiky.

Individuální rodiny i společnost jako celek prochází v post-industriálním období celou řadou změn: demografických, ekonomických, ale také např. kulturních.

Podle některých interpretací v rodině ubývá skutečně svobodných rozhodnutí, rodina pro jednotlivce znamená nutnost se přizpůsobit druhým, ale i společenským podmínkám a nést odpovědnost.

Mění se také významné instituce, které lidi v životě provázejí (např. stát, trh práce - nutnost dvou příjmů).

Tyto proměny rodin mohou a životních podmínek mohou být pozitivní, ale také mohou představovat rizika pro jednotlivce a rodiny v různých životních obdobích nebo pro specifické kategorie.

Základní otázka proto zní: Do jaké míry se rodina a společnost skutečně proměňuje?

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Oblasti, kterým je v souvislosti se společenskými proměnami věnována největší pozornost:

- Demografické změny (problém reprodukce a stárnutí populace) a společenské dopady těchto problémů
- Hodnotová proměna a proměna životních stylů ve společnosti
- Ekonomické změny ve společnosti (např. rozvoj celosvětové ekonomiky, vývoj odvětví, hospodářská situace)
- Role veřejných politik - společenská objednávka, solidarita a legitimita opatření rodinné politiky

Z individuálního hlediska pak:

- Vztahy mezi partnery, možnost mít děti
- Schopnost zajištění bydlení (zvláště pro mladé lidi, ekonomicky slabé rodiny a seniory)
- Výchova a péče dětí (o staré a nemocné členy rodiny)
- Problém zajištění příjmu v rámci životního cyklu (dvojí příjem, nezaměstnanost, riziko chudoby)

Historický vývoj rodiny

V mnoha ohledech je patrné, že rodina a rodinné soužití se v minulosti značně proměňovalo. U nás specifické oproti západoevropským zemím odlišným vývojem v období komunismu (1948-1989). Můžeme sledování změn v rodině můžeme uplatnit např. následující hlediska:

- a) formování partnerských vztahů
- b) rodinné soužití
- c) sociální a ekonomická situace rodin
- d) politické změny a společenský kontext fungování rodin, vliv státu

1) Před-industriální rodina:

a) v Evropském kontextu křesťanská (katolická) etika a morálka – posvátnost manželství (jako nerozlučný svazek, podmínka soužití), ochrana početí zákazem antikoncepce, možnost sňatku vázána na majetek a souhlas vrchnosti či rodičů.

b) široké více generační rodiny (ve smyslu hospodářství, včetně čeledě), silná ekonomická funkce rodiny – relativní nezávislost na vnějším prostředí (autarkie), neúplné rodiny v důsledku smrti, široká vzájemná neformální ochrana. Významná část žen byla bezdětná, protože se nevdala (Možný a kol. 2008).

c) řemesla a cechy, zemědělství, počátky industrializace

d) nebylo volební právo, nevolnictví a roba znamenaly navázání obyvatel k půdě (v Rakousku konec 1848), vzdělávací instituce doplnily vzdělání v rodině.

2) Industriální rodina (19. a počátek 20. století):

- a) V 19. století postupně docházelo k oslabování stavovského principu výběru partnera (Keller 1990). Stěhování do měst vedlo dle tehdejších měřítek k uvolnění morálky (více rodin v jednom bytě – zlomem v tomto ohledu byla také 1. světová válka). Lidé se mohou více než dříve orientovat na výběr partnera podle sexuální přitažlivosti a lásky.
- b) manželství více vnímáno jako smlouva (z.p.c.s. 1919), dochází ke snižování počtu dětí v rodinách, mění se vztah k dětem. první rozvodové zákony (20. léta 20 století), Před druhou světovou válkou byla nižší sňatečnost žen a vysoká bezdětnost až 20 %).
- c) stěhování do měst, bytová krize, muži pracují v továrnách (práce se dostává mimo domácnost), nová práce přináší značný rozsah chudoby a nové problémy jako je nárůst pracovních úrazů a nebo industriální dětská práce – vedou ke státním zásahům.
- d) Vznik národních států. Postupně se prosazuje volební právo – v 19. století podle příslušnosti ke společenské vrstvě, od roku 1907 všeobecné pro muže a od roku 1920 i pro ženy.

3) Rodina po 2. sv. válce

a) Výběr partnera na základě lásky (porozumění), rodina a manželství jsou ale důležité

b) padesátá léta návratem k tradiční nukleární rodině stvrzené sňatkem, ideál dvou-dětné rodiny, pro mnohé zlaté období rodiny. šedesátá léta – mladá generace částečně odmítá hodnoty rodičů, nová dilemata (ekologická, hodnotová...)

c) V západní Evropě jsou padesátá a šedesátá léta označována jako období růstu blahobytu – ženy se po válce částečně vrátily domácnosti. V komunistickém Československu po roce 1948 docházelo k přechodu rodin na tzv. dvou-příjmový model, což bylo také institucionálně podporováno státem.

d) Rozdělení světa na politické sféry vlivu.

Rozvoj individuálních (i sociálních) práv – patří mezi základní lidská práva – v roce 1948 byla Spojenými národy vyhlášena „Základní deklarace lidských práv“, kde se o rodině hovoří v článku 16. Právo svobodně si vybrat partnera a založit rodinu, rodina má být chráněna státem.

4) rodina od 70. let 20. století

a) V socialismu bylo relativně běžné těhotenství svobodných žen (byl přijatelnější předmanželský sex), ale většinou před jeho ukončením došlo ke sňatku (Fialová 1996). Více než 50 % těhotenství bylo neplánovaných. Větší rovnoprávnost vztahů mezi muži a ženami v rodině.

b) Země východní Evropy měly vysokou sňatečnost (poměrně vysoká preference manželství) a vysokou rozvodovost. Postupně docházelo k rozšíření (hormonální) antikoncepce a k legalizaci potratů (ale ke snížení jejich počtu po roce 1990)

c) Vysoká míra participace žen na trhu práce, která je zároveň spíše společensky podporovaná – návrat do zaměstnání nebyl problém (mj. nebyla nezaměstnanost). Přes nárůst porodnosti v 70. letech dochází v osmdesátých letech opět k poklesu

d) Je vnímána stále větší potřeba intervence do situace rodin – to je základním legitimizačním mechanismem pro vznik rodinné politiky. V Československu pro mladé rodiny opatření na podporu porodnosti (dnes jsou vnímána rozporně).

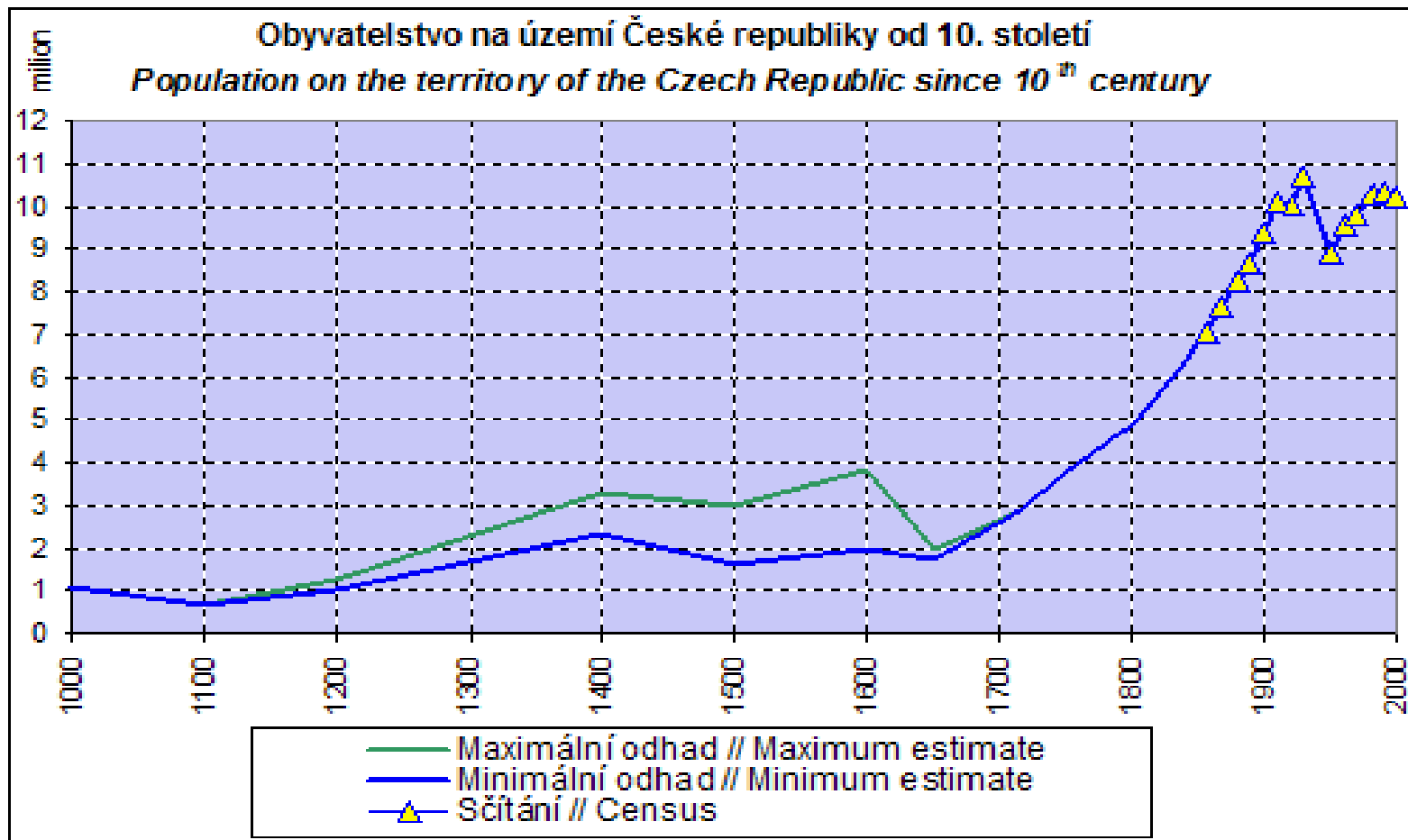
Oblast demografického vývoje

Populace na našem území nikdy nebyla dlouhodobě početně vyrovnaná (ale jako celek rostla). Ve středověku a ranném novověku velké výkyvy v populaci, např. z jednoho milionu poklesla na 400 tisíc (Možný a kol. 2008) – důvodem nemoci, emigrace po třicetileté válce, vysoká kojenecká úmrtnost, až jedna třetina dětí se nedožila jednoho roku (Možný a kol. 2008). Za druhé světové války a po ní významný úbytek populace (válečné oběti, vysídlení německého obyvatelstva).

Posuny ve velikosti rodiny u osob narozených do roku 1900 75 % mělo 3 a více sourozenců, před druhou světovou válkou to bylo 37 % a v 70 letech 14,8 %.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Oblast demografického vývoje

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Porodnost a plodnost

Po roce 1990 plodnost prudce klesala (v Evropském kontextu neobvyklý propad především prudkostí poklesu – Rychtaříková 1997) a byla nízká celá 90. léta (= anti-populační klima (Rabušic 1996)). V roce 1990 byla úhrnná plodnost (fiktivní počet dětí žen 15-49) 1,89, v roce 1996 již jen 1,19 a bylo nízké až do roku 2003, pak postupně vzrostlo až na 1,5 v letech 2008-2009.

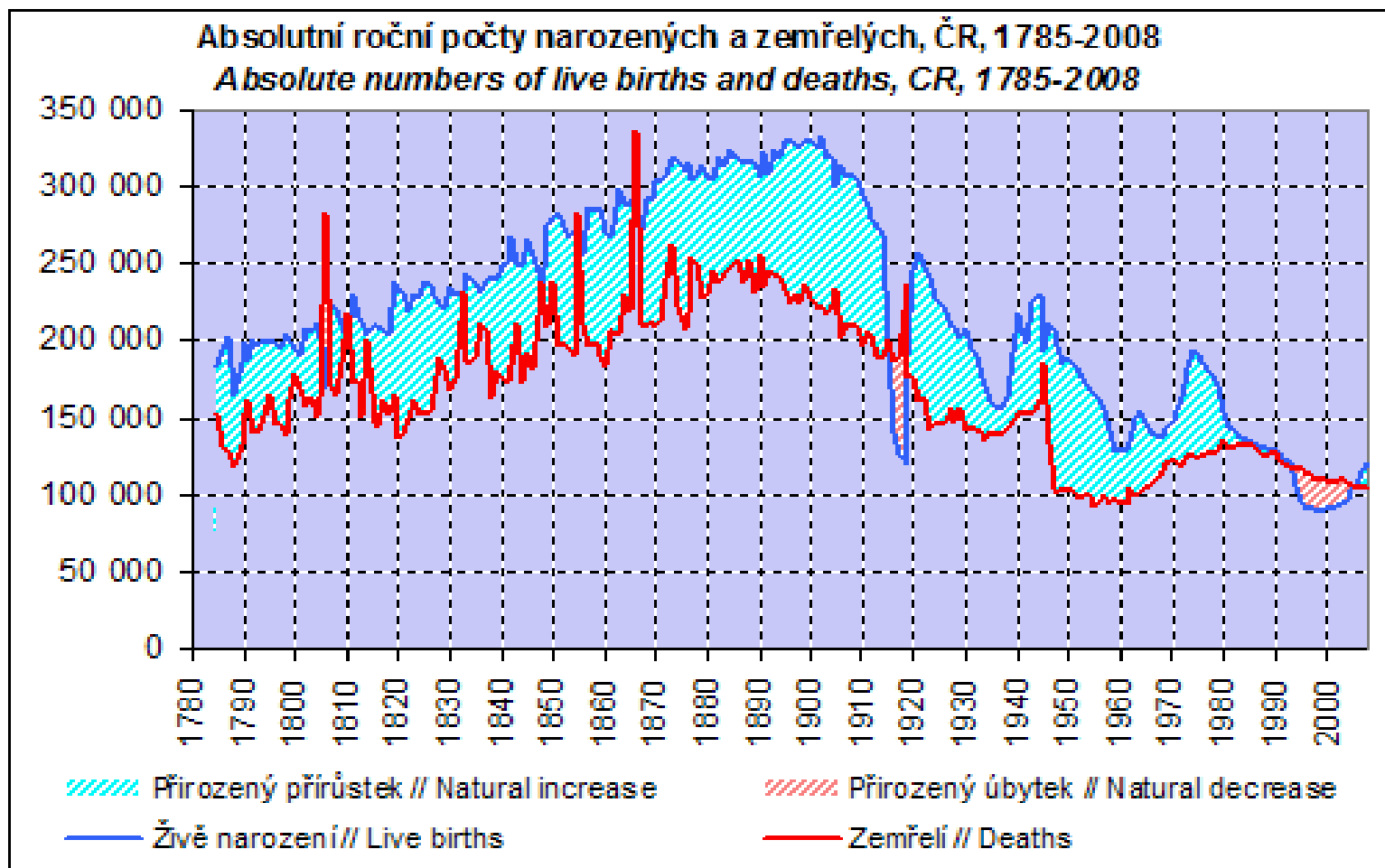
Dochází k odkládání narození dětí do pozdějšího věku matky - Průměrný věk matky při prvním porodu podle dat ČSU v roce 1990 byl 22,5 roku, v roce 2008 byl 27,3). Odkládání narození dětí po 30 roce může znamenat, že se dítě již vůbec nenarodí ať již se sociálních či biologických důvodů.

Otázku plodnosti je proto obtížné průběžně v jednotlivých generacích sledovat, protože ženy mohou mít děti až do cca 40-50 let, zatímco indikátory jsou často průřezové a projekční (počítají s tím, že tempa plodnosti nebudou v budoucnu měnit), mohou také zahrnovat ženy různého věku.

Pokud se zvyšuje průměrný věk prvorodiček (odklad narození), nevíme jak velká část nenarozených dětí se ještě narodí).

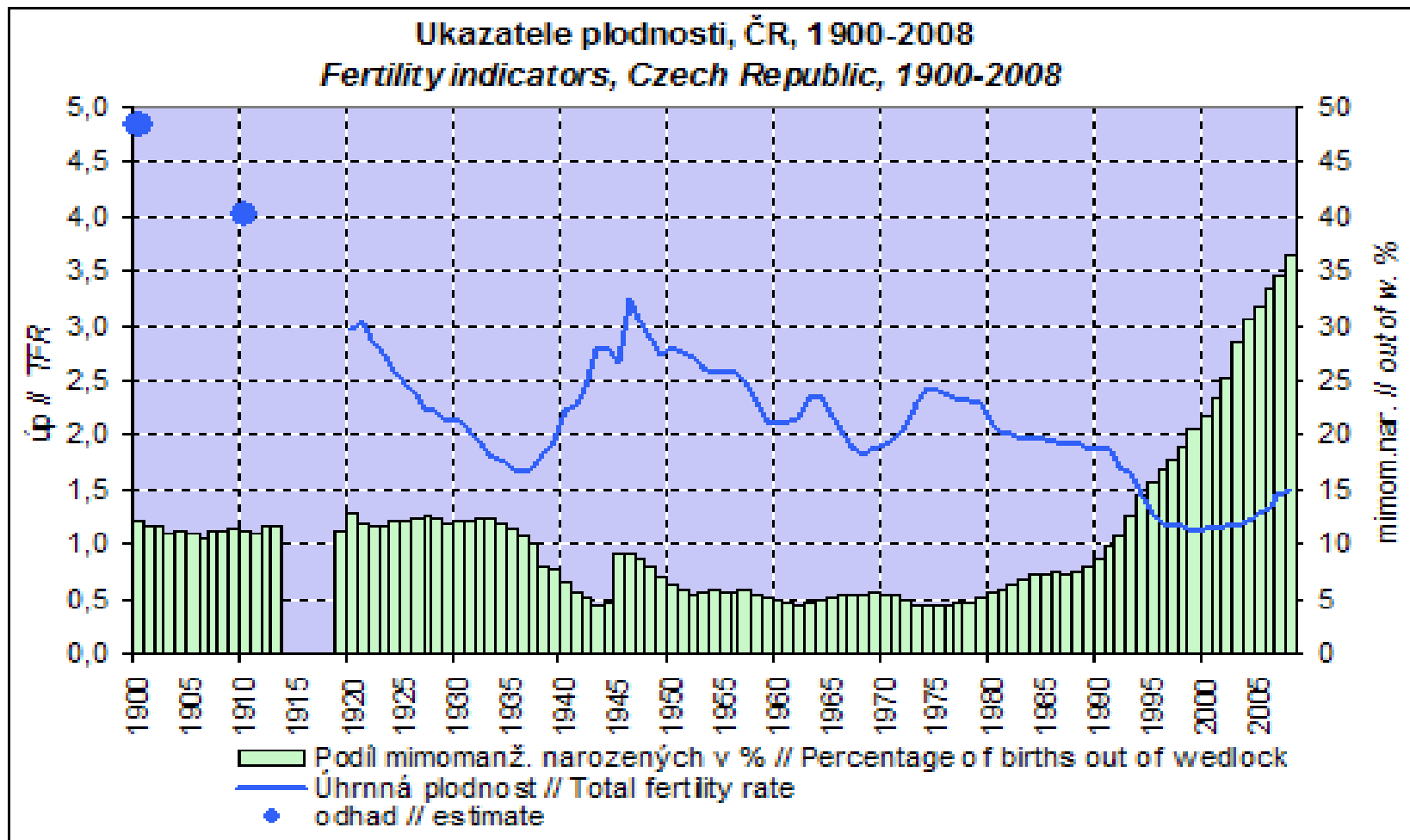
SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Oblast demografického vývoje

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Oblast demografického vývoje

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Oblast demografického vývoje

Část rodičů má nebo celkově bude mít menší počet dětí než dvě (2,1 je zhruba úroveň prosté reprodukce).

Asi 15 procent párů je (malá část dobrovolně, většina nedobrovolně či dočasně) bezdětných (v roce 2001 byla konečná bezdětnost asi 5 % z toho 3-4 % jsou zdravotní důvody). *Mohlo se to změnit.*

Dnes se nedá příliš odhadnout, jaká bude konečná úroveň plodnosti, lze nicméně předpokládat snížení průměrného počtu dětí na úroveň kolem 1,7-1,8 dítěte na matku. V devadesátých letech zůstalo nízké 1968 = 1,64, 1969 = 1,54, 1970 = 1,45 (Rychtaříková 2004).

(Nejnižší hodnoty se v minulosti v Evropě pohybovaly kolem 1,65 – např. Německo a Itálie).

Jedná se o celoevropský jev. V Evropě se mezi lety 2005 a 2030 odhaduje pokles počtu lidí ve věku 15-65 (potenciálně pracujících) o 20,8 milionu. Česká republika je v rámci Evropské Unie jednou ze zemí s nejnižší úrovní plodnosti.

Takový vývoj má řadu efektů v oblastech jako jsou zdravotnictví, trh práce, sociální zabezpečení atd.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Partnerské vztahy:

V ČR manželství zůstává významnou institucí, zdá se ale, se mění jeho význam (již není tolik vnímáno jako legislativní povinnost, očekávání okolí), ale lidé ho mohou zdůrazňovat jako vnitřní normu (legitimita, stabilita, jistota pro děti).

Lidé často žijí více let před sňatkem ve faktickém manželství, takto také častěji žijí lidé již jednou rozvedení (v ČR spíše platí první varianta (Kuchařová a kol. 1999). Existuje hypotéza, že nízká sňatečnost je důsledkem nízkých rodičovských aspirací.

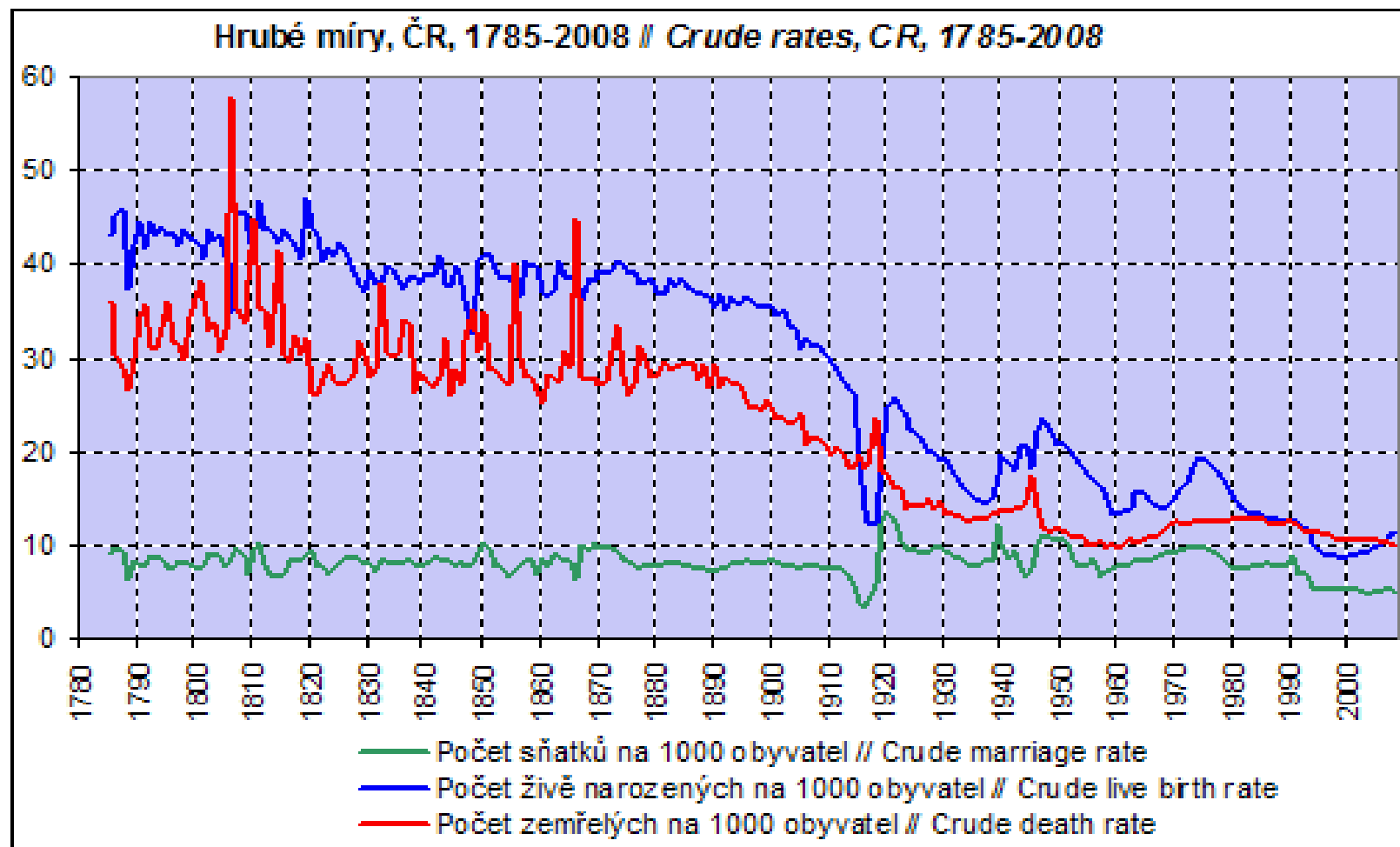
Podíl nesezdaných soužití nikde v Evropě nepřesahuje čtvrtinu (Martin a Katz 2003). V ČR podle dat SILC 2006 to bylo celkem 11 procent párů domácnosti, ale 20 % do 29 let.

Manželství stále poměrně často souvisí s těhotenstvím partnerky (podíl dětí narozených mimo manželství klesá). Může být takto chtěné (nejde již o to maskovat těhotenství).

V roce 2008 byl podíl dětí narozených mimo manželství více než 35 procent (je to dáno také úbytkem dětí narozených v manželství). Často se rodí matkám se základním vzděláním.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Partnerské vztahy:

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Rozvodovost:

Je v ČR poměrně vysoká (a to i v mezinárodním srovnání) a v posledních desítkách let rostla. Počet rozvodů stoupl absolutně z 2056 (v roce 1919) na 31300 (v roce 2008), obdobně v devadesátých letech. Podle projekčního indikátoru úhrnné rozvodovosti by to bylo asi 50 procent rozvedených manželství).

Iniciátorem rozvodů jsou ze dvou třetin ženy (65 % v roce 2008).

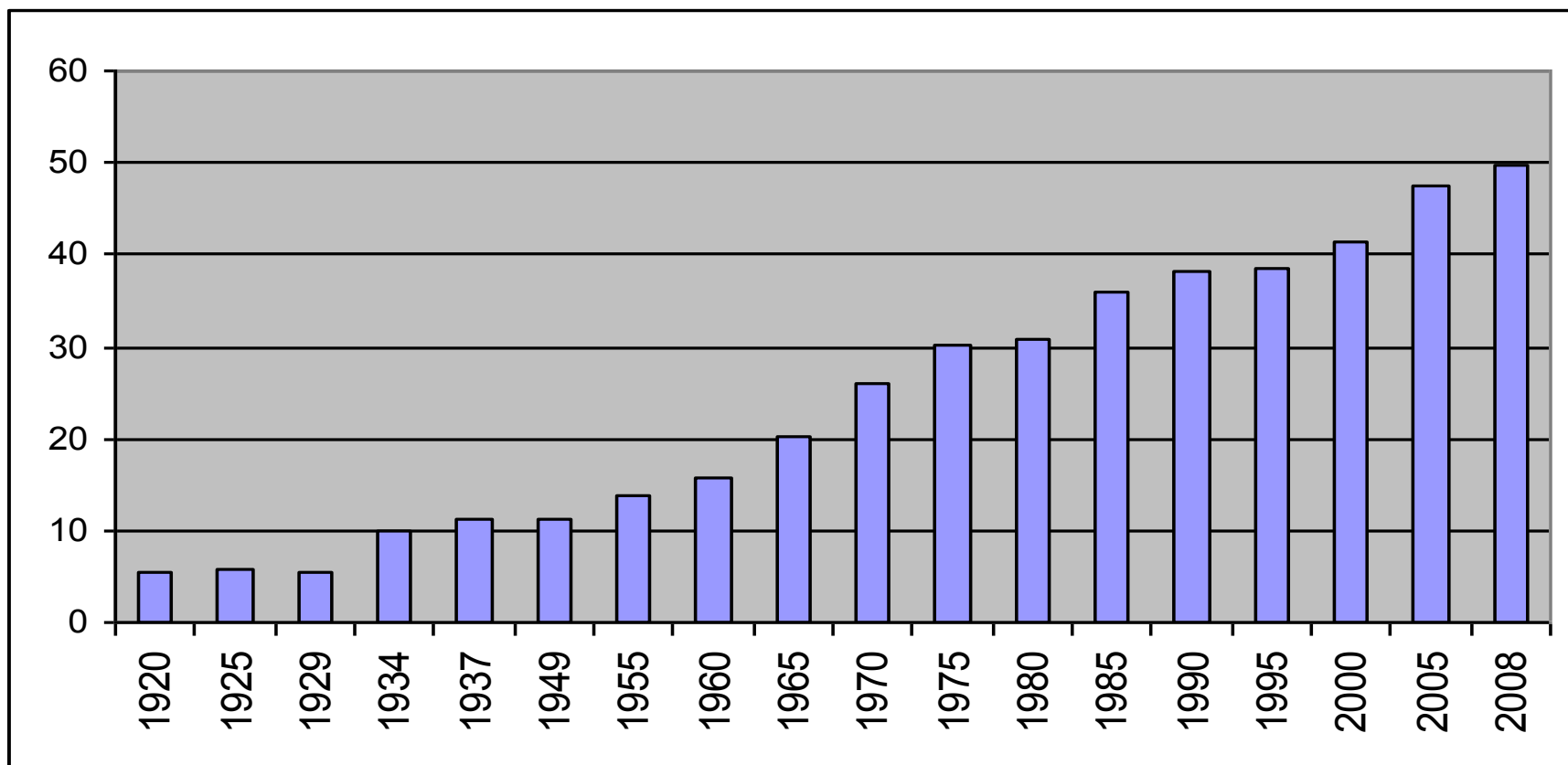
Důvodu uváděné při rozvodu: odcizení (odlišné zájmy), nevěra, domácí násilí, alkoholismus muže, nezájem o rodinu ze strany žen.

Faktory ovlivňujícími rozvodovost jsou:

- 1) změny pohledu společnosti na rozvod (liberalizace)
- 2) změny v rozvodové legislativě (snazší rozvody - v ČR 1. úpravy v roce 1963 ‚zákonem o rodině‘ a v roce 1973), úprava v roce 1999 vedla k dočasnému snížení rozvodovosti.
- 3) menší individuální význam manželství?
- 4) bezdětnost
- 5) existuje souvislost mezi rozvodem rodičů a rozvodem dětí.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Úhrnná rozvodovost

Úhrnná rozvodovost představuje procentuální podíl manželství, která by se nakonec rozvedla za předpokladu neměnných měr rozvodovosti podle délky trvání manželství, setrvávajících na úrovni daného roku

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Neúplné rodiny:

Prudce narůstá počet domácností s dětmi a pouze jedním rodičem. V roce 2001 bylo neúplných rodin 576 tisíc (13,5 domácností). Asi 60 procent těchto domácností je se závislými dětmi. V čele cca 85 procent neúplných domácností jsou ženy, což je dáno tím, že v 90% jsou jim soudem svěřeny děti. Neplné čisté rodiny podle SILC 2006 167 tisíc, 294 tisíc s dalšími členy.

Rodiče bez partnera mají velmi ztížené uplatnění na trhu práce (Mareš a Vyhlídal uvádějí v roce 2004 specifickou míru nezaměstnanosti 17,2 procenta, pro ženy ale až 20 procent). Rodiče bez partnera příliš často nepracují v práci za nestandardních podmínek (např. smlouva na dobu určitou pouze 7,7 procenta) – až 95 procent takových smluv je takto uzavřeno nedobrovolně. Hrozí zde celkově ale vysoké riziko chudoby (jedna z nejohroženějších kategorií).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

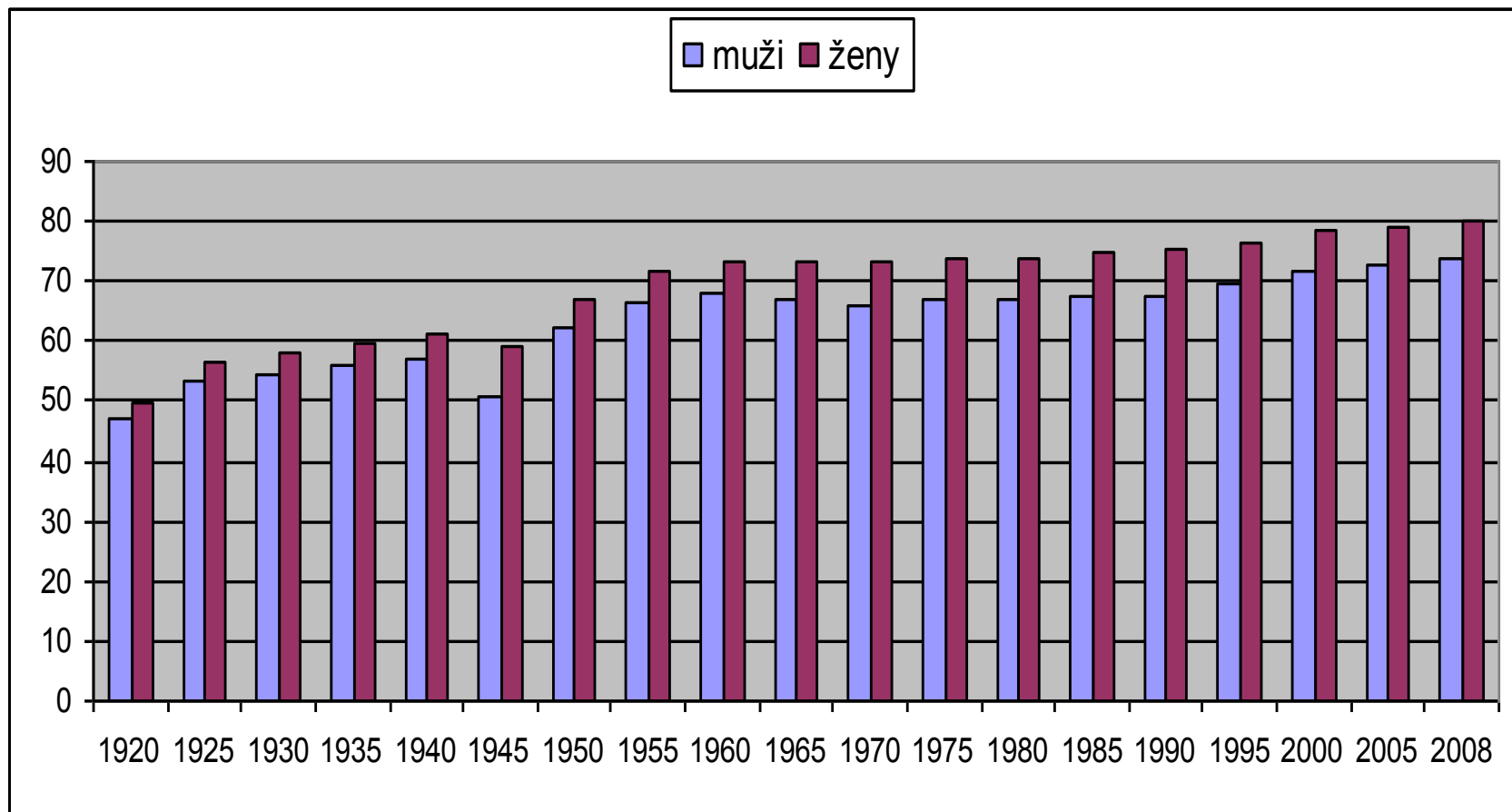
Prodlužování střední délky života (neboli naděje dožití).

Lidé se dožívají celkově vyššího věku. Jedná se o pozitivní trend, jehož důsledkem je ale několik závažných dílčích problémů:

- 1) Problém finančního zajištění ve stáří – potřeba úprav pro dlouhodobou stabilitu systému
- 2) Zajištění zdravotní péče ve stáří
- 3) Zajištění osobní péče o staré lidi – Jedná se mj. o důsledek zmenšování rodin a bezdětnosti, prostorové oddělenosti členů (žijí v jiných městech) a také poklesu mezigenerační solidarity nebo upřednostnění tlaku v zaměstnání (péče o seniora může fakticky znamenat vyloučení z trhu práce)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

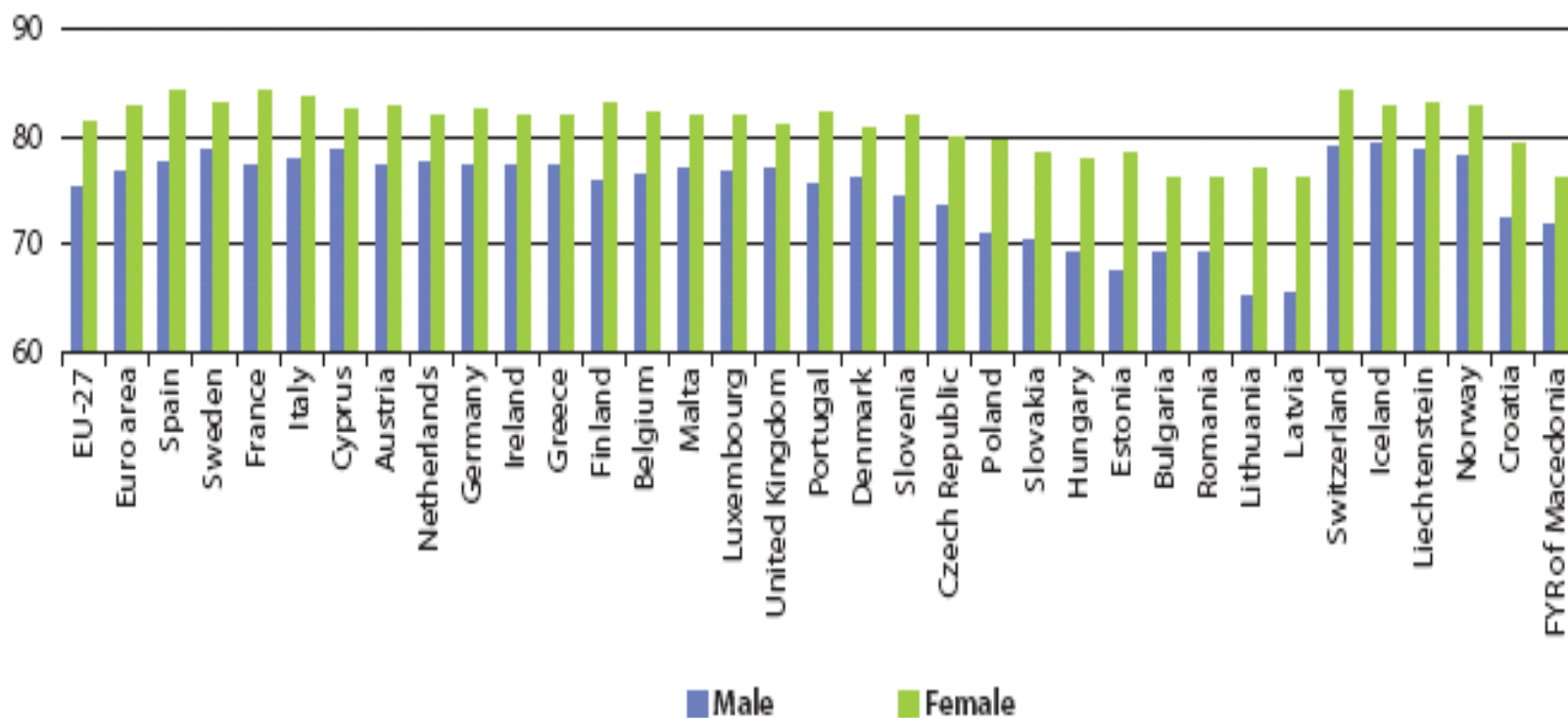
Prodlužování naděje na dožití při narození.

Naděje dožití při narození vyjadřuje počet roků, který v průměru prožije osoba právě narozená za předpokladu, že po celou dobu jejího dalšího života se nezmění řád vymírání, zjištěný úmrtnostní tabulkou, zkonstruovanou pro daný kalendářní rok nebo jiné uvedené období.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Srovnání pro země EU (Data Eurostat 2008, 74 a 79 let – cca 40-50 místo). ČR 2009 (74,2 a 80,1) CZSO.

(1) The United Kingdom, 2005; EU-27, euro area and Italy, 2004; the figure is ranked on the average of male and female.

Source: Eurostat (tps00025)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Zásadní změny ve struktuře rodin

- zmenšuje se průměrná velikost rodiny (méně dětí a spol. soužití)
- pomalu narůstá počet dětí narozených mimo manželství (faktická manželství), i když se někdy jedná pouze o dočasný stav.
- narůstá počet neúplných rodin
- prodlužuje se délka života
- důsledkem jedno-generačně užší rodiny, ale naopak více současně žijících generací (Fialová 1996).
- roste počet obyvatel narozených mimo zemi, kde v současnosti žijí

Někdy se také uvádí, že změny jsou ve skutečnosti menší než jak se zdá (některá data to potvrzují více, jiná méně) – vyniká různorodost životních stylů (viz dále). Problém interpretace - rozdíl 1) uvnitř generací, 2) mezi generacemi a 2) časový posun.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Vývoj ve společnosti a vztahy mezi generacemi:

Změny ve společnosti jsou zásadní, zpravidla nevratné a velmi obtížně předvídatelné. Různé generace nežijí stejná životní období za stejných životních podmínek (např. mladé generace žijící v socialismu a dnes). Jednotlivá rizika nejsou sdílána generacemi ve stejné míře. Někdy je v této souvislosti používán termín (mezi)generační rizika nebo také mezigenerační přenos rizik.

- 1) V nejzákladnějším pojetí se jedná o přenos takových rizik v rámci rodiny (např. hrozba dětské chudoby, také v přístupu ke vzdělání apod.).
- 2) Generace jsou na sobě v rodině závislé. Tím, jak se prodlužuje vzdělávací proces, zůstávají děti více a déle závislé na rodičích (zvláště tam, kde jsou startovní podmínky obtížné), někdy je problémem také dvojitá zátěž v oblasti podpory a péče (péče o děti a zároveň o staré rodiče).
- 3) Jedna generace může přímo ovlivnit životní osudy dalších generací (např. znečištění životního prostředí, nízká porodnost, zadlužení země nebo riziko chudoby ve stáří).

Životní styl mladých lidí

Hlavním motivem změn v rodině by mohly být proměny životních stylů. Proměny životních stylů souvisejí s hodnotovými proměnami, jedná se především o tzv. „druhou demografickou tranzici“ (Van de Kaa 1987, Rabušic 2001). Druhá demografická tranzice se projevuje:

- 1) posunem od sňatečnosti k nesezdanému soužití
- 2) posun od preventivní-antikoncepce (páry ve vyšším věku) k seberealizačnímu plození (mladé páry)
- 3) posunem o největšího významu dítěte k největšímu významu páru
- 4) od uniformity k pluralismu a diverzifikaci životních strategií

Lidé se orientují na jiné hodnoty než na manželství a děti: např. individualizace života, důraz na seberealizaci (práce, koníčky, cestování) a především u žen nové pojetí vztahu mezi narozením či výchovou dětí a zaměstnáním. Vzdělané ženy mají méně dětí a jejich podíl v populaci roste (Možný a kol. 2008).

Životní styl mladých lidí

Postoje obyvatel České republiky k otázkám zachování tradičního modelu rodiny a rodičovství jsou v mezinárodním srovnání někde uprostřed – ani liberální ani konzervativní (Valentová 2007). Kuchařová a kol. (1999) rozlišují dva typy životních očekávání mladých lidí: 1) tradiční typ (orientuje se na rodinu) a 2) alternativní typ (více koníčky, zahraniční cesty).

V mnoha výzkumech se prokázala relativní konzervativnost* české populace ve srovnání s dalšími Evropskými zeměmi (obdobně též Maďarsko). Někdy je to dokonce označováno jako východoevropský model rodinného života. Proč se tyto země odlišují? =) post-komunismus nebo geografická odlišnost, náboženská tradice?

*Např. vysoká hodnota rodičovství, poměrně vysoká preference manželství. Větší společenská tolerance k různým formám soužití. Překvapivě malé rozdíly mezi lidmi v názorech na rodinu. Orientace na základní hodnoty s v průběhu rodinného cyklu částečně mění, tak jak jednotlivé hodnoty nabírají na významu a naopak (partner, věk dětí, klesá význam práce, děti odejdou z domu).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

preferovaný životní styl	chce děti?	Česká Republika	Finsko	Německo
žít sám	s dětmi	1,3	1,0	2,8
	bez dětí	2,4	2,1	10,5
partnerství s odděleným bydlením	s dětmi	2,4	1,9	4,6
	bez dětí	4,9	2,7	6,4
společné soužití bez plánu na sňatek	s dětmi	4,9	7,1	6,4
	bez dětí	3,4	3,5	5,4
soužití, později sňatek	s dětmi	22,9	27,6	40,7
	bez dětí	14,1	2,7	4,3
sňatek bez předchozího soužití	s dětmi	41,2	48,2	12,2
	bez dětí	1,2	1,8	0,6
sdílení bytu s více než 2 os.	s dětmi	0	0,5	2,2
	bez dětí	0,7	0,2	1,2

Zdroj: data „Population policy acceptance study“ (1999-2003)

Životní styl mladých lidí

Existuje ale rozpor mezi vysokou důležitostí rodinných hodnot a rostoucím počtem singles, vysokým počtem rozvodů a menším počtem narozených dětí. Důležité je, zde se mění očekávání lidí týkající se podoby rodiny (zdá se, že částečně ano).

Silný předpoklad: *Bereme v úvahu větší možnost (než dříve) ovlivnit počet dětí, které budou mít.* Pak nás zajímá, kolik dětí by lidé chtěli mít.

Existuje společenský model ideální rodiny, který se s věkem příliš nemění. Starší lidé vypovídají, kolik dětí by chtěli v současných podmínkách. V ČR je ideálem dvoudětná rodina (chce 50-60 %) a od 90 let se to nezměnilo. Rada lidí (zvláště muži) děti neplánuje a děti se rodí neplánovaně (i více než 40 %), byť v současnosti více plánovaně než dříve. Poměrně významná část (15 %) chce jen jedno dítě. Existuje v ČR problém child-gap (rozpor mezi počtem dětí a chtěným počtem dětí? Podle dat hodnota dítěte ano (Hora 2008)).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Jak lidé zdůvodňují, že nemají tolik dětí, kolik by chtěli?

- 1) Ve výzkumech v ČR lidé jako hlavní překážku rodičovství uvádějí, že by nezajistili životní standard. Tato souvislost (mezi ekonomickou situací rodin a přítomností dětí) v realitě existuje. Bydlení je důležitější při zvažování druhého dítěte. Easterlin dovozuje, že inklinace k nižšímu počtu dětí je adaptačním mechanismem. Aby si jedinci udrželi (dobrý) životní standard, na který byli zvyklí ze své původní rodiny (rodičů), vstupují později do manželství, oddalují porod prvního dítěte a celkově omezují svou plodnost. Autoři, kteří tyto teze empiricky testovali, ale zjistili, že platí pouze v zemích s nízkou úrovní sociálního státu a tedy i sociální ochrany
- 2) Obtížnost období, kde se střetává více životních hodnot, a dochází k časování mnoha důležitých událostí do krátkého období (dokončené vzdělání a uchycení se na trhu práce + přiměřená pracovní a životní jistota (i u partnera).
Teorie nejistoty: Lidé mohou mít obavu činit závažná rozhodnutí (nezvratnost rodičovství) či se mohou domnívat, že doba není vhodná pro rodičovství (Možný a kol. 2008)

Životního styl mladých lidí

3) Diferenciace životních drah mužů a žen a role zaměstnání. Partneři se nemusejí shodnout na počtu dětí (Voas). Některé ženy více než muži berou při úvahách o rodině v potaz zaměstnání a kariéru (to souvisí se změnami v modelu rodiny, ale také s realistickým očekáváním toho kdo bude zajišťovat péči). Nemusejí mít dostatek času, aby před založením rodiny získaly dobré místo (zvláště vysokoškolačky).

Podle některých feministických autorek to může odrazovat od většího počtu dětí (např. koncept ‚birthstrikes‘), pokud existuje výrazný nesoulad mezi očekáváním a realitou, zvláště u dětí vyššího pořadí.

Lze to chápat i jako ekonomický argument: ekonomická situace by dovolovala mít děti, ale to vyžaduje aktivní účast obou rodičů na trhu práce a ta je neslučitelná s tím mít děti.

4) (mění se) podoba rodinné politiky – lidé to v omezené míře berou v potaz v konkrétních každodenních situacích, ale nemá to vliv na jejich životní postoje k rodičovství.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Dělbba domácí práce v rodině:

Domácí práce je dnes více než dříve vnímána jako práce jako každá jiná. Různý význam, který tomu partneři přisuzují (rodinné role, pozitivní přínos – zvláště vztah s dětmi, vzájemná očekávání).

Výzkumy ukazují, že neformální práce je v rámci rodin rozložena spíše nerovnoměrně. Nejčastěji vykonávají různé úkoly v domácnosti ženy, případně je partneři vykonávají společně, jen málo aktivit mají na starosti pouze muži (ČSÚ 2001).

Podle studie Bierzové (2005) se v rodinách s dětmi muži věnují domácím pracím asi 1,5-1,8 hodiny denně a ženy asi 4 hodiny.

V oblasti dělby práce v rodině bylo ve výzkumu na datech Hodnota dítěte 2006 velmi spokojeno 50 procent žen a 67 procent mužů a velmi nespokojeno 8 procent žen a 1,5 procenta mužů) (Hora 2008). Ženy to vnímají jako problém (Sirovátka, Bartáková 2008).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Péče o děti:

Pečující v ČR (většinou ženy) zůstávají s dětmi několik let doma (typicky tři roky) na Rodičovské dovolené a čerpají rodičovský příspěvek (tím je zajištěna odpovídající péče a právo rodin na výchovu dětí).

Muži se zapojují ve sféře rodiny více než dříve, ale převážně neformálně. (V EU celkově 84 % mužů uvedlo, že nečerpali rodičovskou dovolenou a že to ani neplánují). V ČR běžně kolem 1-2 % čerpá rodičovský příspěvek (viz také názory na podobu rodinné politiky in Bartáková, Sirovátka 2008).

Dlouhodobá domácí péče o děti může mít kromě přínosů (čas věnovat se dětem) pro ženy také některé negativní dopady (ztráta sociálních kontaktů pro pečující rodiče nebo riziko ztracených příležitostí).

Výchova dětí se stává náročnější také kvůli prodlužování období závislosti dětí na rodičích v oblasti finanční podpory a společného bydlení.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Je otázkou, proč české ženy preferují delší setrvávání v domácnosti, případně proč v domácnosti skutečně setrvávají.

- 1) Hodnotová teze (ženy jsou raději doma s dětmi) vliv kulturního kontextu a hodnoty dítěte
- 2) Institucionální teze – ženy jsou delší dobu doma s dětmi protože jim to je umožněno / vnuceno (hledisko) systémem sociální ochrany
- 3) Teze zaměřená na problémy – ženy jsou delší dobu na RD, protože odkládají harmonizaci, dřívější návrat by byl obtížný (nejsou jesle, nebylo by možné pracovat na plný úvazek, bojí se nezaměstnanosti)
- 4) Teze Valentové (2007) o potlačené preferenci. Ženy jsou k participaci na trhu práce nuceny ekonomickou situací, proto jim setrvávání v domácnosti nepřipadá tak špatné
- 5) Ženy jsou dlouho na RD, protože jednotlivé pobyty na RD navazují

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Oblast bydlení:

- a) Bydlení jako základní lidská potřeba
- b) Význam bydlení pro založení rodiny.

Společné) bydlení je pro řadu lidí jednou ze základních okolností, které mohou ovlivňovat rozhodnutí o vstupu do manželství a o dětech. Kolem 80 procent nesezdaných párů se např. domnívá, že bez zajištění samostatného bydlení partnerů není správné mít děti (Ettlerová, Matějková 2004).

Oppenheimer (1988) uvádí, že páry potřebují mít schopnost dosáhnout určitého životního standardu a musí si být jistí, že tohoto životního standardu dosáhnou se zvoleným partnerem, a to dlouhodobě.

Je-li cena bydlení vysoká, může to vést k odkládání narození dětí, protože oba partneři musí nejprve získat adekvátní zaměstnání k tomu, aby takový standard zajistili.

V České republice oba rodiče většinou několik let pracují, než se rozhodnou mít děti (Hora 2008).

Je to významné také u dětí vyššího pořadí.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Situace v oblasti bydlení v České republice.

V České republice je základní kvalita bydlení na dobré úrovni (koupelny, sociální zařízení). Existují velké regionální rozdíly v ceně bydlení a bydlení je v řadě regionů obtížně dostupné. Jsou zde určité problémy související s dostupností bydlení (především pro mladé rodiny).

- Po roce 1989 klesla bytová výstavba, většina měst rozprodala bytový fond (v r. 2006 již 71,8% - Kubečka a kol. 2006)
- menší domácnosti potřebují více bytů (roste počet domácností)
- vztah mezi mzdami a cenami bydlení je nepříznivý - problémem je zejména ve velkých městech a atraktivních lokalitách (např. Praha, Brno, Hradec Králové, což souvisí i s migrací a počtem obyvatel na jeden byt. V těchto oblastech ani průměrné domácnosti na bydlení nedosáhnou (Mikezsová 2009).
- tržní ceny bydlení znamenají pro rodiny velkou zátěž a v případě pořízení bydlení úvěrem často vedou k zadlužení na dlouhou dobu (hypotéky). Schopnost získání a udržení bydlení je závislá na dlouhodobé participaci na trhu práce
- nedaří se komplexně řešit problematiku sociálního bydlení

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

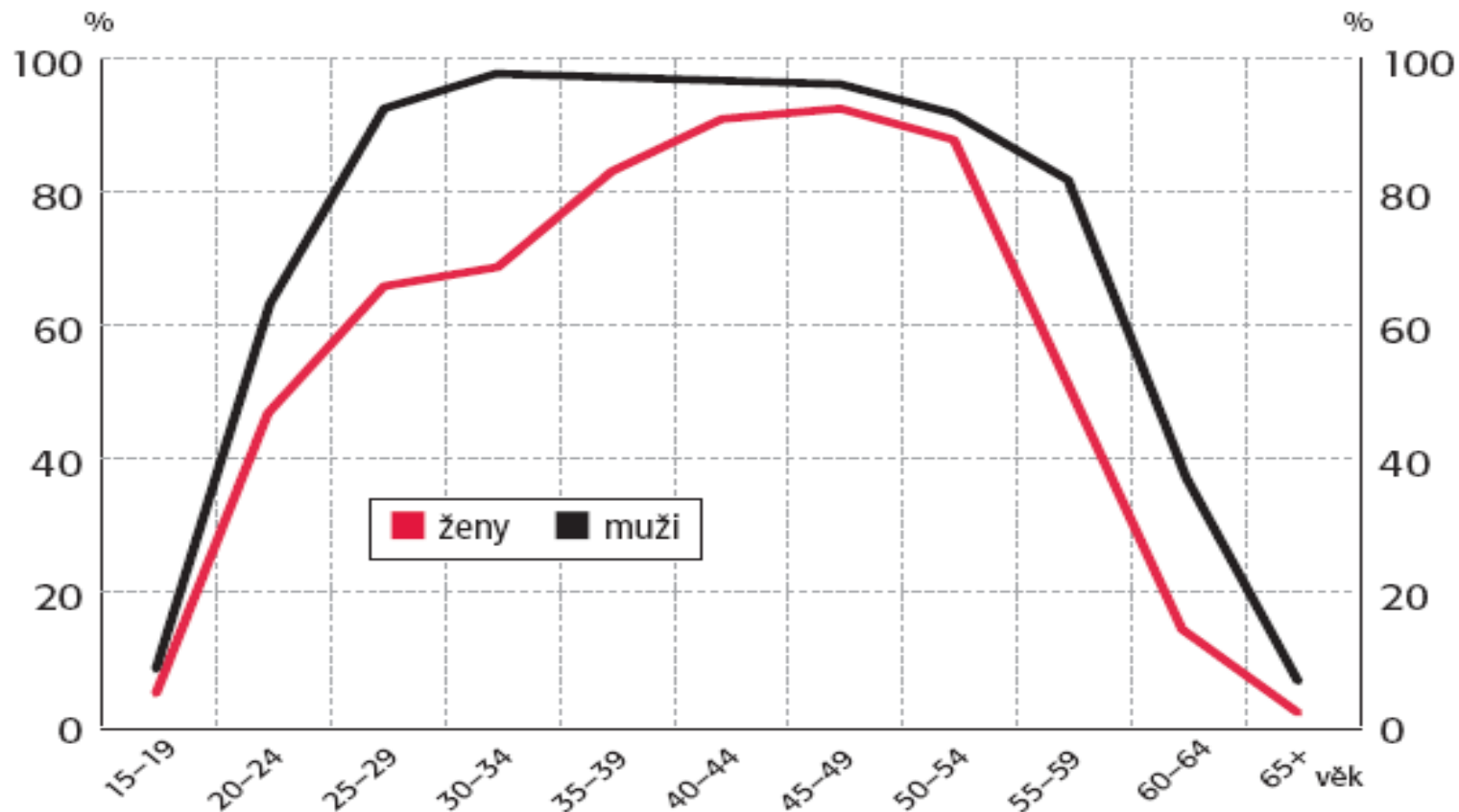
Situace na trhu práce

- 1) Po roce 1990 se ukázalo, že řada Československých podniků nebyla konkurenceschopná. Rychlý technologický vývoj zapříčiňuje zastarávání dříve využívaných pracovních dovedností, ale také relativní degradaci standardizovaných úrovní vzdělání (např. u středoškoláků).
- 2) V post-moderní společnosti roste význam sektoru služeb, oproti sektorům zemědělství a průmyslu. Rozvoj sektoru služeb a pokles podílu zvláště těžké fyzické práce otevřel větší možnosti uplatnění také pro ženy.
- 3) ČR přetrvávají rozdíly podle odvětví, protože je tradičně průmyslová země (hlavně automobilový průmysl).
- 4) Globální ekonomická soutěž a vytváří tlaky na snižování nákladů na pracovní sílu a v důsledku také na snižování sociální ochrany pracovníků (sociální pojištění, pracovní zákonodárství). Část práce je vykonávána v rámci nelegálního či pololegálního segmentu trhu práce (práce ztrácí aspekt jistoty).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Participace na trhu práce (Ženy a muži v letech 2008)

Graf 16: Míry ekonomické aktivity podle věkových skupin (průměry za rok 2007)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Participace mužů a žen na trhu práce

Míry zaměstnanosti žen v ČR jsou v rámci EU na průměrné úrovni (56 procent v kategorii 15-64 let v roce 2004).

Přetrvává rozdílné pracovního ohodnocení mužů a žen (pay-gap).

V ČR existují rozdíly především ve vyšších třídách KZAM (viz tabulka – medián příjmu) – ale je to ovlivněno mnoha faktory (pracovní doba, forma zdanění a sociálních odvodů, daňové úlevy atd.) =) skutečné rozdíly v čistých příjmech jsou zřejmě o něco nižší, nicméně jsou významné a s věkem pravděpodobně rostou.

Podle jiného zdroje (Ženy a muži v datech 2008) mediánová mzda českých žen v roce 2007 dosahovala 80,2 % úrovně mediánové mzdy mužů.

Dnes se také velice složitě modeluje (multivariační regresní analýzou) s cílem vysvětlit, jak velkou část rozdílu mezi muži a ženami nelze vysvětlit strukturálními faktory.

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Mediány
hrubých m.
příjmů (Kč)

(rok 2006 – zdroj ČSÚ)

	muži	ženy	ž/m
zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci	38 554	26 051	0,68
vědečtí a odborní duševní pracovníci	29 599	23 478	0,79
techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí pracovníci	26 140	20 092	0,77
nižší administrativní pracovníci	19 281	16 057	0,83
provozní pracovníci ve službách a obchodě	15 563	12 045	0,77
kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví a ryb.	15 152	13 670	0,90
řemeslníci, kvalifikovaní výrobci a zpracovatelé	19 062	13 117	0,69
obsluha strojů a zařízení	19 098	14 729	0,77
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	13 598	10 760	0,79

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Změny ve způsobech participace na trhu práce

Práce se stala pro víceméně všechny občany prakticky ekonomickou povinností, neboť jak uvádí Mareš 2006 a Valentová 2007 jeden příjem nepostačuje k zajištění domácnosti.

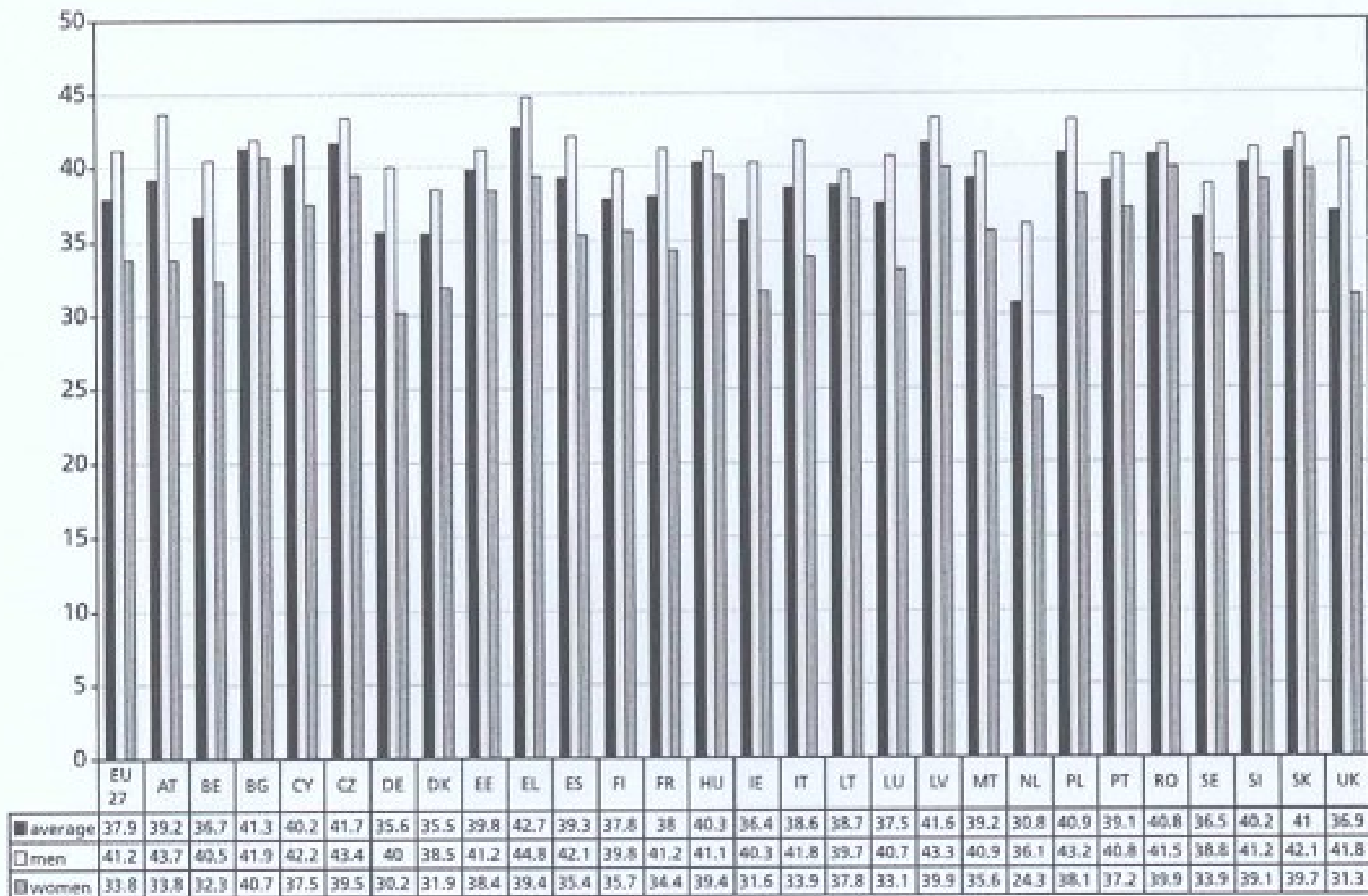
Roste rozsah pracovní doby, respektive doby, kterou lidé tráví v práci (důležité legislativní omezení dané EU). Češi tráví v zaměstnání hodně času ve srovnání se západními zeměmi (viz graf). Paradoxně nejvíce času v zaměstnání tráví otcové malých dětí (Hora 2009).

Nedostatek času obou partnerů je také problémem partnerských vztahů (velmi spokojeno jen 48 procent žen a 55 procent mužů). Nedostatek času je přitom spojován nejčastěji s tlakem zaměstnání.

Příliš nedochází k využívání částečných úvazků (5 %, více u žen v předškolním období dětí - až 20 %). Obdobné v ostatních zemích, výjimkou jsou Nizozemí (50 % žen), Belgie a Německo (více než 30 %) (Matějková, Paloncyová 2004).

Figure 18 Usual hours worked per week, by sex, EU27, 2nd quarter 2006

Source: Eurostat, QLFS, 2nd quarter 2006

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Riziko vzniku chudoby a sociálního vyloučení

Rodina je nejvýznamnější ochranný mechanismus, ale k tomu musí být naplněna celá řada podmínek (např. že se jedná o rodinu úplnou, že rodiče pracují, že rodina má dostupné adekvátní bydlení atd.). Jedním z celosvětově nejzávažnějších problémů pak je dětská chudoba (ta je způsobena především ekonomickou úrovní země, ekonomickou situací rodičů a může být redukována dalšími zásahy).

V ČR je míra rizika chudoby (relativní míra 60 % m.p.) nízká. Podle dat SILC 2008 byla 10 %, což je nejméně v Evropě (MPSV). U dětí to je až dvojnásobek (nízká je naopak v bezdětných rodinách). Nejvíce ohroženy chudobou ohroženy neúplné rodiny a nezaměstnaní (přes 40 %), domácnosti se třemi a více dětmi (20 %).

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Preference, legitimita a solidarita:

V demokratických společnostech jsou rodinné politiky, stejně jako další oblasti sociální politiky značně závislé na sociální podpoře, která je zakotvena jak v ideologickém, tak praktickém posouzení situace. Ačkoli se jednotlivé postoje liší v rámci pozice ve společnosti a demografických charakteristik, zároveň jsou závislé na politickém a kulturním prostředí ve společnosti (Lewin-Epstein et al. 2000).

Lidé tedy mohou jednak proměňovat své individuální postoje, mohou měnit své životní styly, ale také mohou požadovat změny v oblasti podpory rodinného života a nebo naopak nebo naopak tyto tři složky mohou zachovávat.

- Stárnutí populace je celkově lidmi vnímáno jako negativní trend (asi $\frac{3}{4}$ respondentů ve výzkumu DIALOG).
- (CVVM) Lidé vyjadřují opatřením rodinné politiky převážně podporu.
- (CVVM) Role státu v podpoře rodin je většinou vnímána jako nedostatečná (53 %, 38 % ji považuje za přiměřenou)

SPP 136 Rodinná politika – přednáška č. 2

Tabulka 2. Souhlas a nesouhlas se zaváděním či uplatňováním opatření v rodinné politice – časové srovnání (v %)

	11/2004		11/2006		11/2007		11/2008		11/2009	
	Pro	Proti	Pro	Proti	Pro	Proti	Pro	Proti	Pro	Proti
podpora pružné pracovní doby nebo zkrácených úvazků pro rodiče s malými dětmi	92	4	90	4	90	4	91	3	91	4
snížení daní pro osoby s nezaopatřenými dětmi	91	5	87	7	87	6	88	8	84	10
zvýšení počtu mateřských školek	55	26	66	17	75	10	84	7	83	8
novomanželské půjčky	91	5	87	6	87	5	86	7	81	11
provozování družiny u každé základní školy	82	8	78	8	82	7	86	7	80	9
zvýšení přídavků na děti	89	7	76	16	77	13	83	11	78	14
společné zdanění manželů	73	7	73	8	73	8	72	10	70	11
zvýšení počtu jeslí	41	39	48	34	56	25	63	23	62	25

Pozn.: Dopočet do 100 % tvoří spontánní odpovědi *nevím*.